

(Драгољуб Р. Живојиновић: Невољни ратници : велике силе и Солунски фронт: 1914-1918. Београд : Завод за уџбенике, 2008.)

Солунски фронт, чијим пробојем ће започети убрзани војни и политички дебакл Централних сила, исцрпно је обрађиван од стране домаћих и страних историчара. Драгољуб Р. Живојиновић (Врање, 1934), репрезентативно име српске историографије и аутор импресивне библиографије, вратио се тој теми с намером да истражи њену дипломатску и политичку позадину. Живојиновићева књига „Невољни ратници/велике силе и Солунски фронт (1914-1918)“, посвећена овом комплексном проблему, изашла је из штампе управо у време 90-годишњице пробоја Солунског фронта, догађаја који у нашој средини, према мишљењу и самог Живојиновића, није адекватно обележен. [\[1\]](#) Свечана промоција његовог дела одржана је 25. новембра 2008. у САНУ, где су говорили академици Милорад Екмечић и Добрица Ћосић.

У својој беседи, академик Екмечић истакао је да је Живојиновић руком вештог историчара изложио сукобљене интересе Велике Британије и Француске у вези с тим која ће од њих две преузети доминацију у Медитерану након пораза Аустро-Угарске и Немачке у Првом светском рату. Велика Британија је, према Екмечићу, страховала да ће савез Француске и Србије довести француску ратну морнарицу у супериоран положај у Средоземном мору и тиме угрозити њен дотадашњи војни и политички примат, па је због тога одуговлачила са започињањем офанзивних операција на Солунском фронту. Екмечић је навео да је Живојиновић за потребе свог рада користио огромну архивску грађу, једним делом и недовољно истражену, исказавши при том нескривено дивљење за пиščев узоран стил и промишљено излагање.

Осим тога, академик Екмечић је указао и на ауторово квалификовано интерпретирање поделе на *западњаке* и *источњаке* у западним владама и врховним командама, тј. на оне који су били за концентрисање свих расположивих трупа на Западном фронту и оне који су веровали да се успех може остварити и са источног ратишта. Живојиновићу је Екмечић замерио што није користио меморандум Ситон-Ватсона Форин офису од 1.

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

октобра 1914, који је он делимично објавио у својим „Ратним циљевима Србије 1914“. Ватсон је, наиме, био за растурање Аустро-Угарске и дозвољавање Србији да створи југословенску државу, али не и за то да Срби њоме управљају. Таква федерација, која би имала покретну престоницу, објаснио је Екмечић Ватсонове пројекције, била би под српским вођством француски савезник, под хрватским италијански, што би онда, практично, омогућило здруженој британској, италијанској и југословенској флоти да влада Средоземљем.

У том контексту, посебан проблем представља чињеница да до данас није истражена ни Ватсонова улога међу британским масонима, нагласио је Екмечић, остављајући отвореним питање британске умешаности у приче о сепаратном миру Србије са аустријским царем Карлом и томе какав је одраз такав приступ имао на наводну заверу против престолонаследника Александра и суђење Апису на Солунском процесу. [\[2\]](#)

Обраћање академика Добрице Ћосића изазвало је нарочиту пажњу већ на самој промоцији, као и бројне коментаре који су после тога уследили у јавности. Ћосић је, између осталог, рекао да величање егзодуса српске војске преко Албаније заслужује жаљење, јер је то био самоубилачки чин, условљен непристајањем на капитулацију и неоснованом надом у савезнике.

„Не могу да се дивим политичкој и државничкој мудрости Николе Пашића, ратоводству и стратегији престолонаследника Александра и војвода Путника и Степановића, који су преполовљену војску и стотину хиљада цивила, жена и дечака, руковођени фанатичном идејом да слобода и Југославија немају цену, повели у колективно, масовно самоубиство за ратни циљ који савезници нису тада прихватили. Не могу да сматрам великим и мудрим државницима Пашића, његову концентрациону владу и српску скупштину која је 21. августа 1915. године коначно одбацила ултимативни захтев савезника да Србија прихвати Лондонски пакт, од априла 1915, који јој је за уступање Бугарској територије Јужне Србије од леве обале Вардара, а после ратне победе гарантовао присаједињење Босне и Херцеговине, Јадранско море до Сплита и неке делове Славоније.

Неприхватање српске владе Лондонског пакта сматрам кобним, судбоносним чином, историјским кореном српске трагедије у 20. веку. Нико не зна какву би судбину имала Србија да је 1915. прихватила Лондонски пакт, али је сасвим извесно да јој 20. век не би био, какав јој се догодио“, казао је том приликом Ћосић. [\[3\]](#)

На овакво резонување реаговао је Вук Драшковић текстом „Грешник убија истину“, оптуживши Ћосића да је своје идеје могао засновати једино на незнању или фанатизму, док се на Живојиновићеву књигу није уопште освртао.

„Национална и државна начела моралности, која су изабрали Врховна команда и Влада, Србија је платила Голготом, која је задивила цео свет. Својим васкрсом, после Крфа и Солунског фронта, српски морал, жртве и победе срушиле су Лондонски пакт. Србија је сачувала сваки педаљ своје државе, а Срби, Хрвати и Словенци, од Дрине па до Алпа, прихватили су ту и такву Србију као ослободиоца.

Зна све ово Добрица Ћосић, али неће да зна. Неће, јер је управо Комунистичка партија Југославије, која га је васпитала од дечачких дана, узвишену жртву Србије, одмах по свршетку рата, прогласила за – ‘великосрпску хегемонију’. За комунисте је та држава била ‘версајска творевина’ и ‘тамница народа’ која мора бити рушена и срушена”, записао је Драшковић. [4]

Познаваоци Првог светског рата, разуме се, знају да су савезници, међу њима и Русија, још 1914. нудили српској влади стварање проширене, односно Велике Србије, али је та понуда увек била условљена давањем Македоније Бугарској. С друге стране, Лондонски уговор, на коме Ћосић инсистира, пружао је подршку италијанском империјализму како би се Италија увукла у рат на страни Антанте. Због британског обећања да ће јој се уступити Цариград и мореузи, на шта је пристала и француска влада, Русија је такође потписала тај уговор. Због значајних територијалних уступака предвиђених Лондонским уговором, Италија је 23. маја 1915. објавила рат Аустро-Угарској, а петнаест месеци касније и Немачкој. [5] У том смислу, можемо приметити да је Драшковићев став о политици српске владе и Врховне команде, без икакве дилеме, сагласан са мишљењем оних историчара који су одлуку Србије да за време Првог светског рата буде на страни Антанте и САД сматрали правилном. [6]

Према томе, Ћосићева аргументација, више је став „рођеног песимисте”, [7] каквим га је дефинисао академик Михаило Марковић, него рационално утемељен и оправдан историографски закључак. Његово дискредитовање српских политичара и војвода због неприхватања Лондонског пакта као спасоносног решења, крајње је дискутабилно стога што је ту реч о Ћосићевој ничим поткрепљеној претпоставци да би пристанком Србије на нешто што јој иначе није ни нуђено, за њу био обезбеђен повољан територијални аранжман и боља ратна позиција. Уосталом, он је морао да каже да је сличних понуда било и пре и после Лондонског пакта, који је крајем Првог светског рата и одбачен као тајни уговор у Вилсонових „Четрнаест тачака”, а касније и на Париској мировној конференцији.

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

Гледајући из данашњег ракурса, кад је пројекат југословенског уједињења дефинитивно девастиран и кад је постало очигледно да су у њега уложене узалудне жртве, стварање заједничке државе са Словенцима и Хрватима као ратни циљ Србије збиља се показало као лош избор. Међутим, на почетку Првог светског рата постојали су и бројни разлози који су утицали на српску владу и регента Александра да крену путем који је трасирала Нишка декларација: покушај да се изнутра ослаби снажна и агресивна Аустро-Угарска, сузбијање Италије да продре на источни Јадран, могући Пашићев страх од стварања независне хрватске државе која би захватила огроман део јужнословенских територија под Двојном монархијом итд. [8] Истине за вољу, измениле су се историјске околности, па и поглед на ондашње ратне циљеве Србије. Отуда је можда схватљиво што је Петар Опачић, примера ради, похвално говорио о југословенском уједињењу, јер тада још није био на помолу распад СФРЈ, док су потоње расправе могле да доводе у питање југословенско опредељење Србије у Првом светском рату, мада треба рећи да је ујединитељска амбиција српске политичке елите имала своје противнике и у доба њеног настанка.

У ствари, најбоље би било да рат није ни избио. Међутим, ни за то се Србија није много питала. Германска жеља за продором на Исток и намера Аустро-Угарске да елиминира Србију због опасности по своје јужне територије, биле су генератор ратног сукоба и непријатељског односа према Србији. Сарајевски атентат јесте био повод, али би до рата и без њега дошло кад-тад. Но, има и оних који не мисле тако и који су и сада аустрофилски настројени. С тим у вези, једну од најбизарнијих оцена изнео је историчар Никола Самарџић, који је рекао да се антиевропска политика у време Црне руке очитовала у противљењу да Аустро-Угарска постане ослонац Србије. [9] У принципу бесмислена, Самарџићева теза типичан је пример докле политикантски дух може довести једног научног радника и професионалног историчара. Сам Живојиновић није се у својој књизи изјашњавао о територијалним претензијама Србије, али је у једном разговору констатовао да Лондонски пакт Србији нико није нудио, да ни он није за слављење Албанске голготе, нити за уздизање људи који су Србију усмерили тим путем. Признајући да су српској влади због условљавања савезника биле везане руке, Живојиновић је изнео хипотезу да је 1915. ипак требало превентивно напасти Бугаре и обезбедити евакуацију војске и народа преко Скопља до Солуна. О томе пише и у књизи, оптужујући Лондон и Париз да су својим колебањем и одбијањем запечатали судбину Србије. Коментаришући југословенско уједињење, не у књизи него у том разговору, он је навео да је српски територијални интерес био да границе Србије обухвате Војводину, источну Славонију, Босну и Херцеговину и излаз на море јужно од Сплита, а да за остале југословенске територије није требало гинути.

[10]

Пошавши од утиска да се у односу на војничку страну Солунског фронта мало писало о његовој дипломатској и политичкој позадини, Живојиновићева претензија била је да књигом „Невољни ратници/велике силе и Солунски фронт (1914-1918)“ обелодани

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

слабост и недоследност коалиционе политике западних сила на Балкану. Како би то урадио, Живојиновић је приступио критичкој интерпретацији бројних записника са министарских састанака, скупштинских седница, анализи различитих меморандума и преписке најутицајнијих личности, њихових мемоара и коментара у стручној литератури. Према његовој оцени, у српској и југословенској историографији ретко ко је дубље сагледао и проучио позадину и стварне мотиве државника, политичара, владара и војника приликом доношења њихових одлука, као што је још мање истражено ко су били прави савезници Србије у Првом светском рату, колико су били заинтересовани за Балкан и шта су намеравали на њему да остваре. Истинске савезнике он види у Француској и Русији, док је према Великој Британији веома критичан. Њена влада није посматрала Балкан као своју интересну зону, а сем тога је у Србији видела и кривца за балканску кризу, поготово после балканских ратова и онога што је Централним силама био алиби да је 1914. нападне. Пошто је Русија била немоћна да Србији директно помогне, јер је упркос материјалној, финансијској и војној неспремности водила рат против Немачке и Аустро-Угарске, јединог правог и непоколебивог савезника, прецизира Живојиновић, Србија је имала у Француској, иако најугроженијој од Немачке. Упоредо с тим, Велика Британија је, под притиском Француза, била невољни савезник Србије, бојећи се да би престанак сарадње са Француском био крајње опасан по њене сопствене границе. Из Живојиновићеве књиге може се закључити да је то био прави разлог британске помоћи у више случајева, кад је пристајањем на одређене војне акције Уједињено краљевство настојало да сачува постојеће француске владе и не утиче на рушење постигнутог јединства левих и десних снага у Француској.

Живојиновић истиче да наши историчари, изузев Петра Опачића, нису посветили већу пажњу расправама војних и политичких кругова на Западу да се још у јесен 1914. отвори ново ратиште на југу Балканског полуострва. За разлику од њих, страни историчари су о том питању опширно писали, јер су преузимање једног таквог потеза условљавали интереси Француске и Велике Британије у источном Средоземљу и на Балкану. Аристид Бријан, француски министар правде, први је предложио, средином новембра 1914, да Француска и Велика Британија пошаљу у Солун 400.000 војника, како би заштитиле Србију и приволеле тада неутралне земље (Грчку, Румунију и Бугарску) да приђу Антанти и војно се супротставе Аустро-Угарској. Бријаново решење нашло је своје присталице, али и велике противнике у војним и политичким врховима. Његовом предлогу супротстављале су се присталице Западног фронта, међу којима се највише истицао генерал Жозеф Жофр, командант француске армије, који је сматрао да се победа може остварити само на западном ратишту и отуда није желео да шаље трупе на периферне фронтоне. Живојиновић, исто тако, помиње план генерала Д' Еперера да се крајем 1914. помогне Србији и план генерала Галијенија да Солун постане база за продор ка Цариграду, са којима се Жофр није слагао и није пристајао да се крене са њиховом реализацијом.

Као министар рата, лод Киченер је у Великој Британији био највећи противник отварања

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

новог фронта на Балкану. Пасивност Велике Британије по овом питању, Живојиновић везује за неуспешну политику министра иностраних послова Едварда Греја, који је узалудно покушавао да Турску задржи у неутралном положају, као што је после њеног уласка у рат безуспешно настојао да Грчку, Румунију и Бугарску уведе у ратни сукоб на страни Антанте. Британска политика према Србији, како показује Живојиновић, увек је била дистанцирана. С друге стране, однос према Бугарској је био врло специфичан, готово благонаклон и увек пун територијалних обећања на рачун Србије и Грчке, са илузорним очекивањима да се она може усмерити против Турске. Предосећајући тројни напад, српска влада је 1. септембра 1915, уз извесна условљавања, чак и пристала на план који је формулисао Греј и делимично уступање Македоније Бугарима, али су њиховој влади примамљивије биле понуде Централних сила, па је Бугарска постала њихов савезник. Грчки премијер Венизелос имао је намеру да се, према споразуму са Србијом из 1913, заједнички супротстави бугарском нападу, али је због неспремности Србије тражио да на фронт према Бугарској савезници пошаљу својих 150.000 војника, уместо српских. Проблем је био у томе што је, по пристизању првих ешелона француске 156. дивизије са Галипоља у Солун, краљ Константин, 5. октобра 1915, изговарајући се да услови из грчко-српског споразума нису испуњени, обуставио мобилизацију грчке војске и натерао Венизелоса да поднесе оставку. Дан касније, започео је тројни напад на краљевину Србију. [\[11\]](#)

Живојиновић пише да је Пашић био у потпуности свестан тешког положаја војске и државе, о чему сведочи његово писмо војводи Путнику, начелнику Врховне команде, од 26. септембра 1915, где Пашић наводи да ће Румунија задржати неутралност, да је Грчка неспремна да помогне, да су савезници убеђивали његову владу да Бугарска неће напасти Србију и да велике силе нису одобриле превентивни напад на Бугаре. Пашићев закључак је био да је Србија препуштена самој себи, али и да тако усамљена треба да се брани од Бугарске. Врховна команда се одлучила за дефанзиву на северу и истоку, с намером да сачува војску док не стигну савезничке трупе. „Обећана помоћ никад није стигла, иако су је очекивали како војници, тако и цивили. Прихватајући савезничка обећања, Србија је потписала своју војничку и државну катастрофу”, закључује Живојиновић (стр. 103). У Великој Британији је Лојд Џорџ захтевао да се Србији упути помоћ, али то није довело до промене у ставовима и уверењима заговорника Западног фронта. Било је то, према Живојиновићевом схватању, убеђивање глувих. Оклевање Велике Британије да пошаље трупе у Солун и појача Сарајеву Источну армију, утицало је на пад владе у Француској. Вивијанија је заменио Аристид Бријан, док је нови министар рата постао генерал Галијени. И један и други су били *источњаци*.

Ситуација на Балкану је у то време била алармантна. Мада су по Сарајевом доласку у Солун француске трупе стигле до Криволака, а британске снаге заузеле положаје на Дојранском језеру, Галијени је 12. новембра 1915. наредио Сарају да војску повуче у Солун. Због Киченеровог непристајања да пошаље појачања и намере британских политичких и војних кругова да не пруже помоћ Србији, уверен је Живојиновић, почетком

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

децембра 1915. савезничке трупе поново су биле на грчкој територији. Едвард Карсон је у Великој Британији био изузетак, јер је дао оставку у влади због тога што је његова земља одбила да притекне Србији у помоћ. Живојиновић запажа да ни британско јавно мњење није било превише узнемирено судбином Србије, вероватно због последица пораза у Дарданелима и страха да би се то исто могло десити и на балканском ратишту. Међутим, нови француски премијер није намеравао да свој војни контингент повлачи из Солуна, убеђен да ће то охрабрити Грчку и Румунију да се приклоне Антанти. Праве интересе Велике Британије Живојиновић открива у разговору Греја и Виктора Флериоа, саветника француске амбасаде, вођеном 4. новембра 1915. Реч је о очувању Империје, јер је успостављање директне везе између Берлина и Цариграда угрожавало Источно царство, Египат и Индију. Довођење тога у питање због упућивања трупа на Балкан, било би по Греју крајње погрешно. Приоритет су представљали Западни фронт и империјална подручја. По прогону српске војске на Косово, генерал Мери, начелник Империјалног генералштаба, залагао се за напуштање Солуна, док је Киченер тражио да се Француској запрети повлачењем трупа и са њене територије, ако се не сложи са евакуацијом Солуна. Премијеру Асквиту, Киченер је претио оставком ако Британци не напусте Солун, а Лојд Џорџ уколико се то деси.

На конференцији у Калеу, 4. децембра 1915, Бријан је пристао на британске захтеве о напуштању Солуна, али је само дан касније морао од тога да одустане, после чега је Асквит увидео да ће чврст британски став принудити Бријана на оставку. На седници владе, 6. децембра 1915, Бријан је чак својеручно морао да мења записник из Калеа, како би испало да је француска делегација само примила к знању британску намеру да се напусти Солун, али да је није и прихватила. После конференције у Шантију, 6-8. децембра 1915, и Грејове и Киченерове посете Паризу, постало је јасно да ће Британци морати да задрже своје експедиционе трупе у Грчкој. „Ваља додати да је оваквим исходом преговора у Паризу британска политика на Балкану доживела крах, а њена слобода акције била ограничена. Нажалост, то се догодило сувише касно да би се Србији пружила ефикасна помоћ. Слом британске политике одвео је Србију у војнички пораз и албанске гудуре”, оцењује Живојиновић (стр. 143-144).

Осим Киченера, у британском политичком врху било је још противника Солунског фронта. Живојиновић наводи меморандум посланика Џемса Кинга, који је у децембру 1915. писао лорду Роберту Сесилу да би због претрпљеног пораза најбоље решење за Србију и савезнике био њен сепаратни мир са Централним силама. Србија би тиме избегла даља страдања, мада би остала без Македоније, док би савезници могли да своје трупе упућују на друга ратишта, а не на балканско. Живојиновић оштро критикује Кингово размишљање, јер иза маске хуманости подржава задовољење бугарских и аустроугарских претензија на штету Србије, као и због тога што не говори о краху савезничке политике на Балканском полуострву и британској одговорности за оно што је снашло српску војску и народ. Кингов меморандум осудио је као „екстремно мишљење” и Петар Опачић, сматрајући да само претресање оваквог документа у Министарству

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

спољних послова, иако га лорд Сесил није прихватио, „баца сенку на држање Велике Британије у време тројне инвазије на Србију у јесен 1915“. [\[12\]](#)

Живојиновић у својој књизи описује како је дошло до пребацивања остатака српске војске на Крф и њеног упућивања на Солунски фронт, осврћући се при том на међународни војнополитички контекст и француско-британско размимоилажење у погледу предузимања офанзивних акција на том ратишту. Ваља напоменути да је генерал Вилијам Робертсон, који је заменио генерала Мерија на месту начелника Империјалног генералштаба, уочи самог почетка планиране офанзиве, био за склапање сепаратног мира са Бугарском. Колико је то било бесмислено, показао је управо бугарски напад на савезничке трупе, 18. августа 1916. Живојиновић пише и о неславном учешћу Румуније у рату, заустављању Сарајеве офанзиве, тешким борбама и губицима које је српска војска имала у тој операцији. Предмет његове елаборације су и оставка генерала Жофра и смене влада у Француској и Великој Британији. Живојиновић уочава да се став новог британског премијера Лојда Џорџа према Источном фронту почео постепено мењати под утицајем генерала Робертсона, који је остао на истом месту и после смене Асквитове владе. Такође, он помиње и неуспех нове Сарајеве офанзиве у априлу и у мају 1917, разлоге абдикације грчког краља Константина и поновни долазак Венизелоса на чело владе, 25. јуна 1917.

У то време, тек у наговештају и недовољно дефинисано, јавља се интересовање Британаца за оно што ће уследити после рата, јер се претпостављало да ће Карло И склопити мир и реорганизовати Двојну монархију, где би јужни Словени добили своју федералну јединицу састављену од Хрватске, Славоније, Далмације, Босне и Херцеговине, Црне Горе и делова северне Србије. Како су се Британци понашали према Србији, Живојиновић илуструје односом Трубриџ-Карсон. Трубриџ је, као човек склон сарадњи са Србијом, био запањен Карсоновим ставом из јуна 1917. да је он увек био за то да Срби закључе сепаратни мир са Аустријанцима. Живојиновић напомиње да су те речи дошле од политичара који је у јесен 1915, заједно са Лојдом Џорџом, оптуживао Асквита и Киченера због оклевања да Србији упуте помоћ, па је зато поднео и оставку у влади. Карсон је, дакле, сматрао да је за његову земљу корисно да Србија буде део прекомпоноване Аустро-Угарске. За разлику од Карсона, Филип Кер и Дејвид Дејвис, најближи сарадници Лојда Џорџа, залагали су се за подршку Србији, помоћ Венизелосу, уклањање Сараја и покретање већих војних операција на Балкану. Сматрали су да се Србија не сме оставити на цедилу. Дејвис је имао разумевање за постојање једне снажне југословенске државе као бране пред немачким експанзионизмом, тако да је страховао од сепаратног мира који би Србија евентуално склопила, баш као и Кер. Разочаран премијеровом политиком, Дејвис је напустио свој положај, оптуживши Лојда Џорџа за издају српског народа и српске војске.

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

Живојиновић износи и британска виђења Солунског процеса. Лорд Хардинг је гледао на то као на унутрашњу ствар Србије, Трубриџ га је сматрао законитим, Балфур није веровао у спровођење пресуде. Ралф Пеџет тај обрачун није сматрао паметним и тражио је од престолонаследника Александра да помилује осуђене на смрт. Престолонаследник му је одговорио знатно касније, кад је стрељање већ давно извршено, правдајући своју одлуку да не помилује осуђене Пашићевим захтевом да се пресуда изврши. Осим што констатује да је Солунски процес катарзично деловао на српску војску и да се престолонаследник Александар није кајао због своје одлуке, Живојиновић нигде не износи свој став по овом питању, што је ипак морао да уради и то јесте мањкавост његовог рада.

Посебну пажњу Живојиновић поклања идејама Ситон-Ватсона о решењу проблема јужних Словена, које је он изложио почетком јула 1917. у меморандуму упућеном Балфуру. Супротстављајући се британском омаловажавању Срба и јужних Словена, Ситон-Ватсон се залагао за дипломатску офанзиву и постизање договора између њих и Италије. Живојиновић се затим осврће на меморандум Леа Ејмерија, британску упорност да повуку своје трупе са Балкана, писмо посланика Роналда Мекнејла Лојду Џорџу, проблематичне околности на Солунском фронту, Пашићево супротстављање Лојду Џорџу да Британци напусте балканско ратиште, одбојност Велике Британије, Француске и Италије према Југословенском програму са Крфа, захтеве да се смени Сарај, Балфурово мишљење да се Србији мора одузети један део Македоније и дати Бугарској, усредсређеност председника САД Вудро Вилсона на Западни фронт, излазак Русије из рата, немачко-аустријски продор у Италији, меморандум лорда Милнера послат Лојду Џорџу, аферу са Сарајем и пад Панлевеове владе у Француској.

Долазак Жоржа Клемансоа, агилног десничара и великог противника источног ратишта, на место председника владе, имаће крупне последице по оно што ће се дешавати на Солунском фронту. Клемансо је, како образлаже Живојиновић, заузео оштар курс према дефетистима, шпијунима и присталицама преговора о закључењу мира, успео је да смени Сараја указивањем на непријатељске поступке његовог пријатеља Жозефа Кајлоа, а тој његовој одлуци допринео је и разговор са Пашићем, вођен 22. новембра 1917. у Паризу. Тада је Пашић оптужио Сараја за лоше односе међу савезницима на Солунском фронту и онемогућавање српских, грчких и италијанских претензија у Албанији, где је као Сарајева творевина постојала независна држава Корча. После Сарајевог опозива, Клемансо је укинуо Корчу и тиме показао да Француска нема територијалне аспирације у Албанији. На Сарајево место у Солуну упућен је генерал Мари-Луис Адолф Гијома. Врло важан догађај представљало је и формирање Врховног ратног савета у Версају од стране савезничких земаља, чији врховни координатор је постао француски генерал Фердинанд Фош, а надлежност овог тела обухватала је и балканско ратиште.

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

Гијома се као командант Источне армије солидно показао. Долазак скоро двадесетак хиљада добровољаца у српску војску и укључивање грчке војске на линију фронта, подстакли су Гијому да Паризу изложи један офанзивни план мањих размера, са којим се Клемансо сагласио средином марта 1918, што се дешавало уочи велике немачке офанзиве на Западном фронту. Французи и Британци су издржали немачки удар, а Клемансо је наредио Гијоми да отпочне офанзиву и задржи противничке снаге на Балкану. Живојиновић скреће пажњу на то да је офанзива Немачке и Аустро-Угарске на Западном фронту утицала на промену британског става према Аустро-Угарској, Србији и Југословенском програму. Уверена да ће Немци тријумфовати, Двојна монархија се одлучила да продужи рат. Тако су приче о сепаратном миру Аустро-Угарске са силама Антанте изгубиле на значају, чиме је и Србији отворен пут да реализује своје ратне циљеве. Лорд Сесил је нову британску стратегију представио као одустајање од намере да се Аустрија одвоји од Немачке и пружање подршке окупираним народима да се супротставе немачкој и угарској доминацији. На тај начин је, како каже Живојиновић, напослетку отворен пут за стварање југословенске државе.

Гијомина ограничена офанзива, пак, само је делимично успела. Међутим, због проблема на Марни, Клемансо је одлучио да у Француску врати Гијому, а у Солун пошаље генерала Д' Епереа. Живојиновић оцењује да је Гијома успешно командовао за време свог полугодишњег боравка на Балкану. Са Британцима је успео да реорганизује грчку војску и припреми планове за будућу офанзиву. Искусни француски генерал био је и сведок тешкоћа које су задесиле српску војску док је чекала на бројчано ојачање и повратак поверења у своју снагу. Но, постављање Д' Епереа извршено је без консултација са Британијом и изазвало је нервозне реакције Лондона и Рима, јер је Д' Епере почео да планира нову офанзиву на Солунском фронту.

Паралелно с тим дешавањима, кружиле су идеје о територијалном разграничењу на Балкану, што Живојиновић показује кроз анализу неколико меморандума. Прво интерпретира један опширан меморандум непознатог аутора, пронађен у Рукописном одељењу Конгресне библиотеке у Вашингтону, који подржава стварање Велике Бугарске. Србија се у њему посматра као неприродни савезник и држава која после нестанка Русије мора да изгуби Македонију, с тим што може себи да припоји Космет и Санџак, уједини се са Црном Гором и изађе на море преко Босне и Херцеговине или Албаније. Будућност Србије видео је аутор тог меморандума у заједници са Србима, Хрватима и Словенцима који су тада живели у Аустро-Угарској. Наклоњен Бугарској, за чију војску је веровао да може поразити Источну армију, предвидео је он и давање Цариграда Бугарима, убеђен да би променом ратне стране Бугарска постала брана немачком продору на мореузе, истовремено обезбедивши Источној армији избијање на Дунав и могућност за напад на Аустро-Угарску. Посредници за реализацију овакве стратегије требало је да буду САД и Италија. Живојиновић критикује тај документ, примећујући да не постоје трагови да су војни, политички или дипломатски представници савезника расправљали о његовом садржају. Меморандум је, иначе, од 4. јуна 1918.

Почетком августа 1918, своје мишљење о решавању одређених питања у средњој Европи и на Балкану изнео је и лорд Сесил, који је пошао од неопходности немачког пораза и става да даље постојање Двојне монархије неће угрозити европски мир. Само у савезу са Немачком постојала је таква опасност, веровао је овај подсекретар Форин офиса. Пошто је Сесил био и за наношење војног пораза Аустро-Угарској, подржавао је немире који би ослабили снагу Царства и давање подршке Чесима, Пољацима и Југословенима. Сесил је, као баријеру за немачко ширење у Европи, пројектовао једну конфедерацију у средњој Европи, где би словенски народи, Немци и Мађари уживали иста права. Била би то конфедерација Чехословачке, Пољске и Југославије. Њихове независне државе, мислио је Сесил, не би допринеле миру и стабилности нове Европе. Није био за то да се Италији дозволи оно што је садржао Лондонски пакт из 1915. Допуштао јој је право на Трентино, приступ Трсту и одређеним деловима источног Јадрана. Што се тиче Бугарске, Сесил је сматрао да би је требало поразити и не дати јој ништа од грчких и српских територија. Начин да се Бугарска присили на излазак из рата, пронашао је у застрашивању краља Фердинанда и подстицању револуционарних покрета у Бугарској. Живојиновић проицљиво запажа да се Сесил ту није ослањао на Источну армију и да као монархиста није био за свргавање Фердинанда са престола.

Пошто је Д' Епере одбацио Гијомин план и почео самостално да припрема офанзиву, Британци су протестовали тврдећи да се тиме крши одлука Врховног ратног савета од 23. децембра 1917. Одговорио им је генерал Белен, шеф француске секције у том телу, који је у ноти од 27. јуна 1918. реферисао да су се због политичке кризе у Бугарској и Аустро-Угарској, прикључивања грчке војске савезницима и стављања руске црноморске флоте под надзор западних сила промениле политичке прилике и да оне у том тренутку погодују офанзивним радњама Источне армије. Клемансо је инсистирао да Д' Епере покрене офанзиву и сломи бугарску одбрану пре јесени, верујући да је Источна армија бројчано и морално спремна за такав подухват. Д' Епере је одбацио постојеће планове због тога што су они били усмерени на Вардар, а то је за непријатеља био очекивани правац. Отуда је одлучио да главни удар изврши на неприступачном делу фронта, чиме је заправо прихватио план војводе Мишића о нападу на Добро поље. Живојиновић у свему томе уочава иронију, јер је Клемансо, као некадашњи противник Солунског фронта, много боље од генерала и политичара запазио како треба окончати планирану офанзиву, подстакнут жељом да се смањи притисак на Западном фронту.

„Клемансо је имао храброст и чврстину да се ухвати у коштац са упорним Енглезима и непоузданим Италијанима, и да, уз много политичких игри и обмана, оствари неостварљиво. Његова упорност и ослонац на грчке и српске дивизије, које су многи сматрали непоузданим, донели су дуго очекивани исход. За генерала Д' Епера то је значило да се уместо операције од локалног значаја, пређе у одлучни напад”, наглашава Живојиновић (стр. 300).

С обзиром на то да је Фош одлучивао о свим савезничким акцијама у Врховном ратном савету, британско настојање да се спречи покретање балканске офанзиве и смени Д'Епере није могло да успе, упркос опширним расправама које су уследиле. Савезнички представници су, 3. августа у Версају, прихватили да до офанзиве дође у октобру и да Д'Епере одреди почетак операције, али под условом да се не захтева пребацивање трупа са Западног фронта. Генерал Вилсон није успео да наметне своје противљење будућој офанзиви, јер је Лојд Џорџ пристао на учешће британских дивизија ако Италијани у исто време нападну аустроугарске трупе, па је чак и одустао од условљавања да се почетак офанзиве одложи док се не обезбеди сарадња Италијана. После Гијомине посете Лондону, са отпочињањем офанзиве сагласио се и генерал Вилсон, што је Клемансо јавио Д'Епереу. Командант Источне армије наредио је да артиљеријска припрема почне 14, а пешадијски напад у српском сектору 15. септембра 1918. Кад је офанзива отпочела, Вилсон је давао обавештења Ратном кабинету о њеном успешном току, пропуштајући да каже да су за то заслужне српске дивизије. У исто време, снаге генерала Аленбија нанеле су тешке губитке турским трупама у Палестини. Но, све је то за Вилсона био сјајан пример аматерски склопљене стратегије, у чему Живојиновић види његову сујету која није могла да се помири са успесима на ратишту од кога он ништа значајно није очекивао. Упркос сталној опструкцији Британаца, треба рећи да су Лојд Џорџ и Балфур подржали Клемансоа и Д'Епера у намери да се Бугарска порази. Врло брзо је постигнут и политички договор по коме ће Француска успоставити своју доминацију у Србији, Бугарској и Румунији, док је Велика Британија дошла до превласти у Отоманској империји, што је за њене интересе на Блиском истоку било изузетно важно.

Живојиновић помиње и несугласице престолонаследника Александра са Д'Епереом и његове протесте због пљачке коју су француске колонијалне трупе извеле у Прилепу и Скопљу, као и Александрову љутњу што је Д'Епере приписивао себи све заслуге, а прихватио је, у суштини, план српске Врховне команде. Најзад, Живојиновић истиче да му није познато да ли је Престолонаследникове протесте Живојин Балугџић пренео Д'Епереу. Трубриџ је у свом дневнику, наводи Живојиновић, забележио да су се Французи некоректно понашали и код Ниша и да Д'Епере није дозволио улазак британских војника у Србију зато што је хтео да испадне да су Французи ослободиоци Србије. Приметио је да се становништво плашило црнаца који су припадали француским трупама, али Живојиновић тврди да описа таквог понашања француских војника према локалном становништву у даљем току операција није било.

После предговора и једанаест глава, Живојиновић у епилогу закључује да је окончање ратних операција на Балкану довело до значајних и далекосежних последица, које углавном нису довољно уочене од стране науке. Пробој Солунског фронта, слом Бугарске, Двојне монархије и Турске и ослобођење Србије омогућили су продор Источне

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

армије у средњу Европу. Створени су услови за настанак заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца и наступиле неслућене промене на Балкану. У пробоју Солунског фронта Живојиновић види тријумф Клемансоове политике и Д' Епереове и Мишићеве команде. Он хвали Клемансоову далековидост, храброст и одлучност да се усредреди на балканско ратиште и за Француску оствари извесне политичке тековине као надокнаду за допринос победи, што Бријан, Рибо и Панлеве нису били кадри да ураде. Насупрот њима, Клемансо је имао визију која је одредила даљи историјски ток на Балкану. Живојиновић пише да је присуство Француске у Подунављу и средњој Европи било од кључне важности за стварање Краљевине СХС, чије границе је подржавао и Ернест Дени, водећи географ Француске. Будућа Краљевина СХС постаће француски миљеник на Балкану, док је Бугарска као британски фаворит доживела пораз. Живојиновићево мишљење је да су британске трупе у завршним операцијама на Балкану биле само сапутник француским, српским и грчким дивизијама.

Солунска офанзива, према Живојиновићу, открила је и лош однос савезника према Србији: трговали су њеном територијом, омаловажавали српског војника, присвајали српске заслуге, постављали пред српске дивизије прекомерне захтеве упућивањем на најтеже делове ратишта. Груб однос француских војника према ослобођеном становништву Живојиновић подводи под колонијалне манире, с тим што закључује да та појава није била широко расростањена, али је љутила престолонаследника Александра и српске команданте. Упркос томе, он спомиње да је ратно савезништво Србије са Француском оставило трајне успомене на ту земљу и њене војнике. Србија и српски народ нису заборавили да су им Французи притекли у помоћ кад је било најтеже. Такве емоције никада нису испољене према Британцима и Италијанима. Први су били незаинтересовани и далеки савезници, а други због сукобљених интереса притајени или отворени непријатељи. Победа Источне армије обезбедила је, дакле, политичку доминацију Француске у средњој Европи и на Балкану. Због српске наклоњености Французима, политичке, привредне и културне сарадње, Француска је у Краљевини СХС била водећа европска сила, све до убиства краља Александра. Но, Живојиновић примећује да је Француска само привремено преузела доминантну позицију од Централних сила. Била је дуго заштитник Краљевине СХС (Југославије), као беоцуга у ланцу *цордоне санитаире* који је створен да буде брана за ширење болшевизма. После Хитлеровог ступања на власт, закључује Живојиновић на самом крају своје обимне студије, ратни губитници из Првог светског рата поново ће доћи до превласти на Балкану.

Наш приказ књиге „Невољни ратници/велике силе и Солунски фронт (1914-1918)“, уопштен и неусмерен на многе детаље, завршавамо оценом да је њен аутор врло документовано обрадио изабрану тему. Приступачно написана, пропраћена зналачким и оштрим коментарима, Живојиновићева студија биће, као и неке друге у којима се бавио сличном проблематиком, јако корисна за будуће сагледавање савезничког односа према Србији и еволуцију њихових схватања у вези са Солунским фронтом. Додуше,

Пише: Добрица Гајић
понедељак, 04 мај 2009 14:22

савезнички приступ Србији био је мање-више познат и осталим нашим историчарима, али је помињан у оквиру других тема. Живојиновићево дело, пак, оригинално је у нашој средини стога што се искључиво заснива на расветљавању дипломатске и политичке позадине Солунског фронта и третирању појединих докумената који су до сада мало или нимало узимани у обзир. Оно је веома значајно и због тога што разоткрива британску политику према Србији и истиче њену наклоност према Бугарској. Подразумева се само по себи да је за што бољи доживљај ове расправе потребно што веће предзнање о догађајима који су обележили Први светски рат, а које Живојиновић на појединим местима само узгред помиње или као специјалиста претпоставља да се већ зна шта они значе. Мислимо на датуме најзначајнијих битака на свим фронтима, преглед савезничких конференција, политичке и ратне програме као што су Лојд Џорџов говор тредјунионима од 5. јануара 1918. или Вилсонов манифест, што је можда отежавајућа околност за ширу читалачку публику.

Строго се придржавајући теме, Живојиновић је, што смо већ видели, ипак пропустио да у књизи изрекне свој став о Солунском процесу, ратним циљевима и територијалним претензијама Србије. Према нашем мишљењу, зарад целовитијег садржаја, аутор је морао да се осврне на Регентову и Пашићеву посету Италији, Француској и Великој Британији и њихове разговоре са Едвардом Грејом, [13] Поенкареов утицај на југословенско уједињење, [14] подршку француске владе и генерала Д' Епераа приликом улажења српске војске у Црну Гору

[15]

и Женевску конференцију као Пашићев спољнополитички гаф. Без тога, читаоцу једино преостаје да у другим Живојиновићевим насловима потражи коментаре ових догађаја. Но, у сваком случају, то не значи да ситнице на које смо указали могу променити наш генерални утисак да је реч о вредном и поучном делу, као и убеђење да је Живојиновић неоспорни ауторитет у старој гарди српских историчара.

[1] „Зашто се Србија стиди Солунског фронта”, НИН, број 3012, 18. 9. 2008, стр. 26-28.

[2] <http://www.novosti.rs/code/navigate.php?ld=16&status=jedna&datum=2009-02-15&feljton=6916>

[3] <http://www.revija92.rs/code/navigate.php?id=599&editionId=55&articleId=238>

[4] <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/gresnik-ubija-istinu.html>

[5] Милан Ст. Протић, „Успон и пад српске идеје“, Чигоја штампа, Београд 1995, стр. 177.

[6] Петар Опачић, „Србија и Солунски фронт“, Књижевне новине, Београд 1984, стр. 410; Д. Живојиновић је један од рецензената Опачићеве књиге.

[7] Емисија „Ђирилица“, ТВ Кошава, 13. април 2009.

[8] Протић, Ibid, стр. 172-174, 216-217.

[9] <http://www.zokster.net/drupal/node/814>

[10] <http://www.srpskapolitika.com/Tekstovi/Analize/2008/145.html>

[11] Опачић, Ibid, стр. 21-22.

[12] Ibid, стр. 26.

[13] Ibid, стр. 33.

[\[14\]](#) Протић, Ibid, стр. 221.

[\[15\]](#) Опачић, Ibid, стр.353-354.